

A „SZABÁCS VIADALA”

Egy XV. századi verses krónika mint hadtörténeti forrás

Dolgozatomban a magyar történelem egyik jól ismert eseményével, Szabács vára 1476. évi ostromával kapcsolatosan azt vizsgálom, hogy a XV. századból származó, 1871-ben a Csicsery család levéltárában talált – valószínűleg csonkán fennmaradt – magyar nyelvű históriás ének által megőrzött információkat számon tarthatjuk-e hadtörténetünk értékes forrásaként?¹ Helyzetünket megkönnyíti a tény, hogy az ostromot illetően viszonylag bőséges és részletes forrásanyaggal rendelkezünk, amelyek közé oklevelek, diplomáciai jelentések és elbeszélő források tartoznak. Mindezek kontrollként szolgálhatnak arra vonatkozólag, hogy a históriás ének által közölt adatok vajon megállhatják-e helyüket. Egyúttal egy módszertani szempontból is megszívlelendő tényre is felhívnam a figyelmet, miszerint az események szemtanúi által lejegyzett, és az eseményekkel gyakorlatilag egyidejűleg keletkező beszámoló hitelessége sokszor megbízhatóbb, mint a későbbi visszaemlékezések, a már leüledett gondolatok nyomán született értékelések valóságtartalma.

Röviden át kell tekintenünk a hadi helyzetet a török fronton a szabácsi ostromot megelőzően. Mátyás király trónra jutása után erélyesen vette föl a küzdelmet az oszmánokkal. Nyilvánvaló volt előtte, hogy Hunyadi János példáját követve stratégiai célú támadó hadjáratot indítani a török ellen a Balkán félszigeten a bizonytalan, de többnyire elmaradó külföldi támogatás hiányában az ország számára az öngyilkossággal lenne egyenértékű. Ezért a király uralma elején visszatért arra a Zsigmond király korában már sikerrel alkalmazott módszerre, amelynek értelmében Magyarország aktív védekezést folytat a török ellen a végvári vonalra támaszkodva.² Ennek elemei a következők: lehetőleg hűbéri esküvel alátámasztott jó viszony a szomszédos, a török által szintén fenyegetett balkáni államalakulatokkal, korlátozott célú aktív fellépés a török portyákra válaszként, valamint

¹ A „Szabács viadala” irodalmának összefoglalására ld. *Stoll Béla–Varga Imre–V. Kovács Sándor* (szerk.): *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig*. Budapest, 1972. 148–149. o.; *László Sándor* az Új magyar irodalmi lexikon (főszerk.: *Péter László*) második kiadásában (Budapest, 2000. 3. k. 2002. o.) meglepő módon ismét igen szkeptikusan és nem kis fenntartással foglalja össze a kérdés kutatástörténetét. Gyanút ébresztőnek találja az ének történeti adatainak hitelességét, valamint a felfedezők személyét. Ugyanakkor elkerüli a szócikket készítő irodalmár figyelmét, hogy az énekben előforduló történeti részletek így együtt egyetlen történeti forrásban sem fordulnak elő, s a ma ismert források egy jelentős része az akkori kutatók számára nem volt hozzáférhető (Unrest; *Historia Turchesca*), illetve ami hozzáférhető volt (pl. *Schedel krónikája*, Bonfini), azzal pedig nem mutat rokonságot. Hasonlóképpen visszafogottan és kritikusan fogalmaz *Kulcsár Péter: Humanista történetírás Magyarországon*. Budapest, 2008. (a továbbiakban: *Kulcsár* 2008.) 28. o. Érdekes módon a kutatás nem vizsgálta ennek jelentőségét, hogy a korabeli, XV. századi hőseket nem dolgozták-e át a rákövetkező századokban. Ez jól magyarázná a verselés modernségét.

² *Rácz Árpád* (szerk.): *Nagy Képes Millenniumi Hadtörténet*. Budapest, 2000. 59–66. o. A vonatkozó rész *Engel Pál* munkája.; *Pálosfalvi Tamás: Nikápolytól Mohácsig 1396–1526*. Budapest, 2005. 60–61. o.

ellenséges támadás esetén határozott ellenállás az ostromlott végvárak fölmentésével. A király ennek jegyében uralma első éveiben több ízben is hosszabb időt töltött a déli végeken, és személyesen vezette a védelmet a török csapatokkal szemben. Ennek az időszaknak a leglátványosabb eredménye a török által 1463-ban elfoglalt Jajca visszafoglalása 1464-ben, ami után az erősség a határvédelem második legfontosabb oszlopa maradt egészen 1527-ig. Jól jellemzi a határ mentén kialakult patthelyzetet a szintén 1464-ben lezajlott zvonniki ostrom, amikor a magyar csapatok ugyan sikertelenül vívták a Drina menti erősséget,³ de pusztá jelenlétükkel megakadályozták a vár fölmentésére érkező szultáni csapatokat, hogy a folyón átkelve betörjenek a Magyar Királyság területére. A király helyesen mérte föl, hogy kisebb létszámú seregével nincs esélye győzelmet aratni az oszmánok fölött, II. Mehmed szultán serege pedig szintén óvakodott bizonytalan kimenetelű nyíltmezei csatába bocsátkozni. A helyzet 1464 után sem változott számottevően, a török portyákra a határvédelemért felelős bánok határozott visszacsapásokkal válaszoltak, biztosítva az oszmánokat arról, hogy a határvédelem jól működik.

Mátyás figyelme 1467 után – belső reformok bevezetése és az erdélyi lázadás leverése után – nyugat felé fordult. A cseh királyi cím megszerzéséért szállt hadba, mivel távlati célja egy több országból álló közép-európai monarchia megszervezése volt a törökkel szembeni hatékony ellenállás érdekében. Törekvése nem talált teljes támogatásra a magyar előkelők körében, akik a király csehországi hadjáratait az ország anyagi javai elvesztegetésének tartották, ezért 1471-ben trónkövetelőt léptettek föl vele szemben. Noha Mátyás gyorsan úrrá lett a válságon, az immáron második királyellenes szervezkedés jelezte a belpolitikai bizonytalanságot. Ráadásul a kereszténység, legfőképpen a pápa is sikeres törökellenes fellépést várt a királytól. Egyre inkább arra mutatott a helyzet, hogy a király rákényszerül a török elleni mozgósításra. Ehhez az utolsó lökést az 1474. évi török portya adta meg, amelynek során a Temesközből induló oszmánok Váradig jutottak, és fel is égették a várost, bár az erősséget nem tudták bevenni. Az akció példátlan felháborodást keltett az országban, és a boroszlói ostromból sikeresen kikerülő király előtt világos volt, hogy mind hívei, mind külföldi partnerei egy sikeres törökellenes föllépést várnak tőle. Ezek a körülmények vezettek el Szabács 1476. évi ostromához és bevételéhez.

Az erősséget a török 1471 után emelte a Száva jobb partján Nándorfehérvártól nyugatra. Az erődítmény stratégiaiilag fontos ponton feküdt, mivel megakaszthatta a hajózást a Száván, továbbá innen átkelve a török pusztító portyákat indíthatott az ország gazdaságilag egyik legértékesebb részébe a Szerémségbe, de más irányokba is. Egyúttal állandó fenyegetést jelentett Nándorfehérvár számára is. Az erősség jelentőségével maga, a szultán is tisztában volt, ezért válogatott katonasággal töltötte föl,⁴ akiknek létszáma elérte az 1200 főt, ami abban az időben komoly várórségnek számított. Logikusnak tűnt a magyar hadvezetés számára, hogy ezt a fenyegető veszélyt előbb-utóbb célszerű kiiktatni a vár magyar kézbevitelével. Ugyanakkor figyelembe kellett venni, hogy stratégiai ellentámasz indítására nincs lehetőség, mert az olyan oszmán ellencsapást vonhat maga után, amely az országot esetleg megoldhatatlan feladatok elé állítja. Ezért nem lehetett szó a Nándorfehérvárt még inkább veszélyeztető Szendrő ostromáról, mert ezt a szultán bizonyosan jelentős erővel fölmenti, és ezekkel már igen kockázatos lett volna nyílt csatába

³ Pálosfalvi: i. m. 127–129. o.

⁴ Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei. Ford.: Kulcsár Péter. Budapest, 1995. 797. o.

bocsátkozni. Az esetleges visszavonulás pedig komoly presztízsveszteséget okozhatott volna. Mindezeket figyelembe véve Szabács megszerzése viszonylag kockázatmentesnek ígérkezett, mivel a király – helyesen – úgy értékelte, hogy ez a török számára a még elviselhető veszteségek közé tartozik. A támadást Mátyás alaposan előkészítette, és a török számára kedvezőtlen időszakra időzítette. Már 1475 nyarán – Boroszlóából való hazatérése után – megkezdte az előkészületeket, amelybe beletartozott új ágyúk öntése, amelyeket a velencei követ szinte csodálattal emlegetett, hajók építése, sőt, mivel téli támadásról volt szó, katonái számára subákat varratott és kesztyűket készíttetett.⁵

Lássuk ezek után az említett verses krónika⁶ beszámolóját az eseményekről! A felderítést a mű szerint Kinizsi Pál végezte, s mivel „fent említett”-ként szerepelteti, bizonyos, hogy a Szabács viadala ránk maradt szövege csonka. Az eredményeket a király Nándorfehérváron várta, ahová – s ezt nem a kérdéses műből tudjuk – decemberben érkezett meg. A Nándorfehérváron összevont hajóhaddal, amelybe szállítóhajók, valamint a folyami hadviseléshez nélkülözhetetlen gályák, fedélzetükön tüzérséggel egyaránt beletartoztak, fölvonult a Száván. Nem világos a fölvonulás mikéntje, hiszen a források rendkívüli téli hidegről számolnak be, ugyanakkor nem tesznek említést arról, hogy a Száva vagy a várat körülvevő vizek befagyása, vagy az esetleges jégzajlás a fölvonulást zavarta volna.⁷ Talán a hajók még az előtt Szabács térségébe érkeztek, mielőtt a folyó befagyott volna. A király az ostromok során nem ritkán alkalmazott gyakorlatnak megfelelően a várral szemben megerősített tábornok hozott létre, a hajókat az erősség közelébe vonatta, és megkezdte a falak minden oldalról történő ágyúzását. A hajóknak a vár árkaiba történő bevonatása is amellet szól, hogy a folyó nem lehetett befagyva. A tűzharc, noha abban mindenféle ágyúk, szakállas puskák, íjak, nyilak és puskák is részt vettek, semmiféle eredménnyel nem járt. Sőt, a szöveg elismeri, hogy a király csapatai súlyos veszteségeket szenvedtek, miközben a várfalakon nem sikerült részt ütni. A veszteségeket a helyzet érthetővé teszi, a török megerősített állásokban védekeznek, ami ellen a támadók csak súlyos veszteségeket vállalva érhetnek el sikert, hiszen a falak megbontása nem járt sikerrel. Ez utóbbi is tökéletesen érthető, a földből és gerendákból készített erődítmények a tüzérségi lövedékek energiáját inkább elnyelték, mint a rideg és rugalmatlan kőfalak, amelyek jól sikerült találatok esetén részben vagy egészben összeomlottak. A szerző megemlíti egy ifjút, Várdai Simon ágyúlövedék következtében való elesését, könnyen elképzelhető, hogy a verses história szerzője e nemes ifjú szolgálatában, vagy vele azonos egységben harcolt, hiszen még azt is megemlíti, hogy, az ifjú anyja azóta is siratja fiát.⁸ Megemlíti még a király cseh zsoldos tisztjének, František Hagnak a halálát is, ami arra utal, hogy a küzdelem vezetése során a magasabb rangú tisztek sem voltak restek magukat közvetlen életveszélynek kitenni. A szerző a király seregét válogatott vitézekből

---

⁵ *Zay Ferenc*: Az Lándorfehérjár elveszésének oka e vót és így esött. S. a. r. *Kovács István*. Budapest, 1980. 44. o.

⁶ Szabács viadala. In: *Imre Samu*: Szabács viadala. (Nyelvészeti tanulmányok, 4.) Budapest, 1958. 18–21. o.; Legutóbb *Csukovits Enikő* (szerk.): Mátyás és a humanizmus. (Nemzet és emlékezet.) Budapest, 2008. 128–132. o.; Először megjelent: *Thaly Kálmán*: XV-ik századi magyar történeti ének Mátyás királyról. *Századok*, 1872. 8–22. o.; Korábban *H. Balázs Éva* (szerk.): Mátyás a kortársak között. Budapest, 1957. 43–44. o.; A gazdag nyelvészeti szakirodalomból ld. még *Horváth János*: A Szabács Viadala szövegéhez. *Magyar Nyelv*, 60. (1964.) 180–191.; *uő*: A Szabács Viadala vizsgálatának módszeréről. *Magyar Nyelv*, 72. (1966.) 29–36. o.

⁷ *Pl. Thuróczy János*: A magyarok krónikája. Budapest, 2001. 334. o.

⁸ *Imre*: i. m. 35. o.

állónak mondja és hozzáteszi, hogy kötelességét mindenki híven teljesítette, mellyel kiérdemelhetik a legfőbb dicséretet. Kiemeli, hogy a király a harcolókat személyesen biztatta. A csehek egy részének az egyik roham során sikerült betörniük a várba, és ott egy épületben sáncolták el magukat, de a törökök végül kiszorították őket, és egyesek a harcban estek el, mások pedig a vár árkában lévő vízbe fulladtak. A szerző – akinek mellett egyértelműen feszíti a magyar nemzeti büszkeség – a kudarcért a csehek kevélységét hibáztatja, és tettüket főlöszleges vakmerőségnek minősíti, és szárazon megjegyzi, hogy a dolognak végül semmi haszna sem volt. Figyelmét ezután a török fölmentő sereg elleni lépésekre fordítja. Ali bég nagyszámú, talán 15 000 lovassal kísérelte meg az ostromlott Szabács fölmentését. Ali emberei megkísérelték, hogy a védőkkel szót váltsanak egy dombról való bekiabálás révén, de a király ezt a trombitások és dobosok megszólaltatásával megakadályozta.⁹ Ali bég a rendelkezésére álló erőket elégtelennek ítélte az ostromgyűrű feltörésére, ezért kénytelen-kelletlen sorsára hagyta Szabácsot. A vár elesését egy török renegát, az ifjú Hamza segítette elő,¹⁰ aki a várból kiszökve elárulta annak gyenge pontját. A király ide irányította a tüzérseget és itt kívánt minden áron részt ütni a falon. Ez a lépés a védőket arra készítette, hogy mivel a fölmentésre való minden reményük elveszett, fölkészüljenek a vár feladására. Úgy döntöttek, hogy az értékeket a várban hagyják és életük megkímélése fejében földadják az erősséget. A király mindezeket kedvezően fogadta, és az akkor még szokásos gyakorlatnak megfelelően megkegyelmezett az őrségnek. Mátyás Szabács várában nagy mennyiségű tüzérsegi eszközt zsákmányolt, amelyeket még ki is egészített saját készleteiből, továbbá válogatott őrséget hagyott, hogy a várat még inkább megerősítse. A király a foglyokat Budára vitette, ahol a nép csodájára járt a gazdag ruhába öltöztetett törököknek: a foglyok fölvonultatásában rejülő propaganda lehetőségeket sem hagyta kihasználatlanul.

A verses beszámoló egyértelműen az ostrom egyik résztvevő szemtanújától származik, aki azt még az átélt eleven élmények hatása alatt írta meg, következőképpen nem kell számolnunk az emlékezet megbicsaklása miatti esetleges tévedésekkel. A szerző nem kívánja saját szerepét előtérbe tolni, vagy túlságosan is kedvező színben feltüntetni. Az egyedüli hely, ahol bizonyos fokú túlzás gyanúja merülhet fel, a csehek idézett akciójának értékelése, amelyből sugárzik a magyar fegyverek iránti megbecsülés és a csehek bizonyos mértékű alábecsülése, de ez nem olyan mértékű, hogy az ostrom általános menetével kapcsolatos előadásának forrásértékét megkérdőjelezze. Az ostromról szóló egyéb források adataival összevetve megállapítható, hogy ellentmondás a beszámolók között nem fedezhető föl, inkább jól kiegészítik egymást az adatok. A szerző feltehetőleg maga is katonamember volt, hiszen az eseményeket kellő hozzáértéssel, összefüggően és logikusan fölépítve adja elő. Nem tartozhatott a vezetők közé, hiszen a stratégiai döntésekről csak azok megvalósítása, vagy az erre történt kísérlet után számol be, olyan részletek is rejtve maradnak előle, amelyre más forrás kitér (pl. a király személyes kockázatvállalása a felderítésben, ha az információ helytálló),¹¹ bár ezek hiánya a szerző alacsony beosztá-

---

⁹ A korabeli táborokban szokásos zajkeltésre ld. a Nándorfehérvár 1456-os ostromakor történetek: *Cseh Valentin: Nándorfehérvár ostroma 1456.* Keszthely, 2007. 148. o.; Hivatkozik rá *Kulcsár* 2008. 29. o. Ez egyúttal az ének egyik leghihetlenebb részletét is új megvilágításba helyezi.

¹⁰ Nevére ld. *Imre: i. m.* 111–112. o.

¹¹ *Bonfini: i. m.* 797. o.

sa miatt érthető. Nem emlékezik meg például a Bonfini által említett színlelt visszavonulásról,¹² és az ebből kiinduló támadásról, de könnyen elképzelhető, hogy az a csapattest, amelyben szerzőnk szolgált, ebben nem is vett részt, tehát e magasabb stratégiai húzásról a Szabács viadala írója nem is értesült.¹³

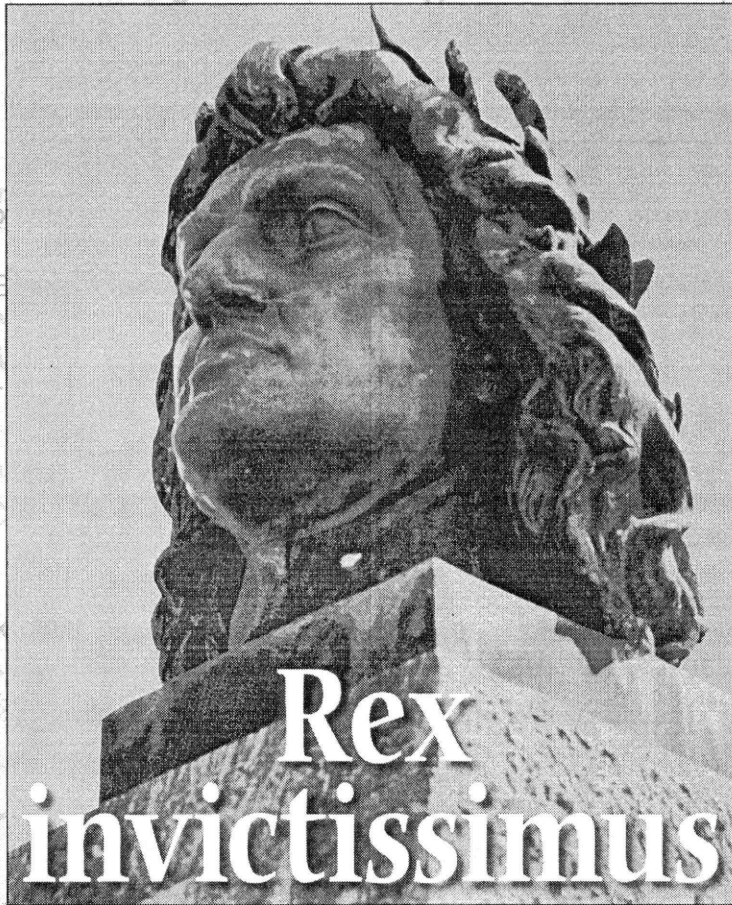
Összességében véve elmondható, hogy a mű, noha elsősorban irodalmi alkotásnak tekintendő, olyan adatokat tartalmaz, melyek plauzibilis részletekkel egészítik ki a szabácsi ostrommal kapcsolatos ismereteinket, összhangban állnak a XV. századi várostromokról a történeti szakirodalomban meghonosodott képpel,¹⁴ ezért megítélésem szerint – megfelelő kritikával – hadtörténeti forrásértékkel rendelkező szöveggé kell kezelnünk.

---

¹² *Bonfini*: i. m. 797. o.

¹³ Világi literátusnak tartotta a szerzőt *Varjas Béla*: A magyar reneszánsz irodalom gyökerei. Budapest, 1982. 44., 128–129. o.

¹⁴ *J. Bradbury*: *The Medieval Siege*. The Boydell Press. 1992. 241–334. o.; *Ph. Contamine*: *War in the Middle Ages*. Cambridge–Massachusetts, 1993. 200–208. o.

Rex invictissimus

**Hadsereg és hadszervezet
a Mátyás kori Magyarországon**

